

Кириитэ

Үлэ аата: Уруокка төрөөбүт тыл суолтатын быһаарыыга мультимедийнай технологияны туттуу көдьүүһэ.

Үлэни толордо: А.И.Леонтьев аатынан Лөкөчөөн орто оскуолатын алын кылааһын учуутала Федорова Каролина Егоровна.

Чинчийи тоҕоостооҕо. Саха тылын инники кэскилэ билинни кэмнэ үүнэр көлүөнэ ийэ тылын хайдах баһылыбырттан тутулуқтаах.

Билигин олох сайдытыгар балыйтаран, үтүрүттэрэн, норуот урукку олобун сорох көстүүлэрэ, холобура, туттар сэп-сэбиргэл, бултуур тэрил, аһыыр ас ааттара билигин соччо туттуллубат, эбэтэр отой да туттуллубат буоланнар, умнуллаллар, олох эйгэтиттэн туоруулар.

Билинни сайдыылаах үйэҕэ тылга, ордук төрөөбүт тылга, болҕомто уурулар буолла.[8;133]

Сахалартан норуот педагогикатын утумнаахтык дьарыктаммыт учуонай Г.С. Попова-Санаайа «Ийэ тыл диэн оҕо төрүт өйүн, туох баар дьоҕурун, удьуор тыынын арыйар күлүүс буолар диэн этэр. Күлүүһэ суох буоллаххына хатыылаах ааны аспаккын-ийэ тылын билбэт оҕо майгыта, өйө, дууһата эмиэ хатыылаах аан курдук»-диир. [4;83]

Бастакы кылааска үөрэнэ кэлэр оҕолор төрөөбүт тыллары билиилэрэ араас таһымнаах буолар. Кэтээн көрүү түмүгүнэн, оҕолор тугу санылларын, бэйэлэрин тус сыһыаннарын арыйар дьобурдара намыһах, ойуулуур-дьүһүннүүр тыллара аҕыйах, сыыс уонна кирири тыллары туттуулар, наар бири тылы хатылааһын элбэх.[7;69].

Сахабыт тылын баайа, сүмэтэ, сахалыы дьин дорҕоон, уу сахалыы тылларбытыгар баар. Онон алын кылаас учууталын сыала-соруга бастакытынан: оҕолор тылларын саппааһын сана тылларынан байытыы, билбэт тылларын быһаарыы буолар. Үөрэнээчи барыта, маннайгы кылаастан саҕалаан, маннык кэрэ, баай төрөөбүт тылын үөрэтэн, ону сатаан туттар-туһанар буоларын ситиһэр наада. Оҕо саныыр санаатын, тугу билбитин-көрбүтүн сааһылаан, уустаан-ураннаан, бэргэн хомоҕой тылларынан кэпсиир, төрөөбүт тылы диринник биллэри, ийэ тыл имэнин инэри учуутал иннигэр турар сорукартан биридэстэрэ буолар.

Үөһэ көрбүппүт курдук, учуутал үөрэтии араас хайысхаларын, суолларын, ньымаларын, албастарын сатабыллаахтык туттан, оҕо төрөөбүт тылын өссө диринник билэригэр, тылын саппааһа элбиригэр, тыл суолтатын таба өйдүүрүгэр үлэлэхэрэ билинни кэмнэ олус тоҕоостоох.

Үлэ сыала: уруокка оҕо төрөөбүт тылын суолтатын билэрин ситиһэргэ мультимедийнай технология көдьүүһүн быһаарыы.

Соруктара: Үлэ сыалын ситиһэргэ манньк чопчу соруктар тураллар:

1. туһааннаах литэрэтиирэни аабыы, кылгатаан бэлиэтэнии;
2. саҥа технологияларга, төрөөбүт тылга сыһыаннаах матырыйааллары кинигэттэн, хаһыаттан, сурунаалтан хомуйуу;
3. алын кылаас учууталларыттан биирдиилээн ыйыталаһыы, ырытыы;
4. муспут матырыйаалларга олобуран, сүрүн түмүгү таһаарыы.

Чинчийи барыма (объема). Төрөөбүт тыл суолтатын быһаарыы.

Чинчийи барамайа (предметэ). Саха тылын үөрэтэр уруктар уонна мультимедийнай технология.

Чинчийи түөрүйэтин төрүтэ. Саха тылын үөрэхтээхтэрэ Г.С. Попова-Санаайа, Васильева С.И., Охлопкова А.Н. үлэлэригэр тирэбэрдибит.

Үлэ сонуна: билигин ФГҮӨС саҥа сайыннарыылаах үөрэх ирдэбилигэр сөп түбэһэр матырыйаал элбэх, ол эрэн саха тылын үөрэтиигэ туһайыллыбыт босубуйалар суохтарын кэриэтэ. Онон бу үлэ тыл суолтатын быһаарыыга бастакы холонуулартан биирдэстэрэ буолар.

Чинчийи көдүүһэ. Бу матырыйаалга олобуран, алын кылаас учууталларыгар анаан тыл суолтатын быһаарыыга мультимедийнай босубуйаны оноруохха сөп. Ону тэнэ оскуола оҕотун эбии дьарыктыырга, кылаас таһынан аабыыга эмиэ туһаныахха сөп.

Үлэ тутула: кириилээх, 4 тиэмэлээх, түмүктээх, туһаныллыбыт литэрэтиирэ испииһэктээх.

1. Төрөөбүт тыл суолтата

Биһиги бары биир сүдү баайдаахпыт-ол төрөөбүт тылбыт. Төрөөбүт тыл ааттаах аргыс, үтүө доҕор буолан, киһини олоҕун устата арыаллыыр, ийэн илгэтин, намыын ырыатын, аҕан алгыһын, бар дьонун таптала кытта сүрэххэр инэр, нарын иэһи буолан дууһаҕар кутулар. Ийэ тылбытын араначчылааһын-сайыннары- бу барыбыт кыһалҕата, барыбыт ытык иһэ. [2;77].

Төрөөбүт тыл – көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэр ханнык баҕарар норуот улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах ытык өйдүбүллэриттэн биридэстэрэ. Төрөөбүт тыл – оҕоҕо тулалыыр эйгэтин кыраҕытык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэбин утумнуур сүрүн эйгэтэ.

Ол иһин оҕону кыра сааһыттан оҕо тэрилтэтигэр, оскуолаҕа төрөөбүт тылынан иитии-үөрэтии сүрүн ирдэбил. Быһытынан билиниллэн, российскай Федерация уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэххэ уонна тылга сокуоннарыгар ити өйдөбүл туспа ыстатыйанан киирэн, быраап быһытынан көмүскэллээх, билинни усулуобуйаҕа үгүс норуот тыла чөл туруктаах хааларыгар тирэх буолар.

Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр саха тылын төрөөбүт тыл быһытынан үөрэтии 1922с. тиһигин быспакка, үгүс оскуолаҕа үгэскэ кубулуйан, уопсай үөрэхтээһин оҕону сайыннарар бири сүрүн биридимиэтин быһытынан билиннилэр. Ити кэм устатыгар сэбиэскэй да, билинни да кэмгэ орто үөрэх систиэмэтигэр буолбут араас реформалар сыалларыгар-соруктарыгар сэт түбэһиннэриллэн, үөрэтии таһыма, хайысхата, ис хоһооно сайдан иһэр.

Билигин төрөөбүт тыл, Федеральной государственной үөрэх стандардын (ФГҮӨС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, базиснай үөрэх былааныгар (федеральной) миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан үөрэтии таһыма үрдээтэ. Начальной оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэх биридимиэтин быһытынан үөрэтиигэ түмүк ирдэбили эмиэ ФГҮӨС сүрүнүүр.

Төрөөбүт тыл атын үөрэх биридимиэттэрин кытта бииргэ оҕо лиичинэс быһытынан сайдытын хааччыйахтааҕа этиллэр, ону сэргэ урукку быһытынан сайдытын хааччыйахтааҕа этиллэр, ону сэргэ урукку өттүгэр

Ирдэнэ илик сана булгуччулаах ирдэбили-үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэриини киллэрэр.

Начаальной оркуолафа тэрөөбүт тылы үөрэтии биридимизтэ атын үөрэх биридимизттэрин ортотугар үөрэнээччи тылын-өһүн уонна өйүн-санаатын сайыннарар, үөрэх дэгиттэр дьайыларынын инэрэр кыабын бас-көс балаһыанньаны ылар биридимизт буолар. Онон бу биридимизти үөрэтии таһымыттан саха оркуолатыгар начаальной үөрэхтээһин уопсай туруга, үөрэнээччи салгыы сүрүн оркуолафа ситиһиилээхтик үөрэнэрэ тутулуктаах.

Ожо начаальной оркуолафа үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ балысханлык кэниир, тыла-өһө уонна өйө-санаата имигэстик сайдар, иэйиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, тэрөөбүт тылы бу кэмнэ кичэйэн үөрэтии-норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тириэрдэргэ олус суолталаах.[5;8]

Саха тылын инники кэскилэ билигин кэмнэ үүнэр көлүөнэ ийэ тылын хайдах баһылырыттан тутулуктаах. Оркуолафа тэрөөбүт тылы үөрэтиигэ болжомто билигин хаһаангытааһар да күүһүрэрэ наада диэн тыл үөрэхтээхтэрэ сөпкө бэлиэтииллэр. Үөрэнээччи барыта, маннайгы кылаастан саһалаан, манлык кэрэ, баай тэрөөбүт тылын үөрэтэн, ону сатаан тутгар-туһанар буоларын ситиһэрэ наада.

Ожо бары өттүнэн сайдыылаах буоларыгар тыла сайдыбыта улахан оруоллаах буларын билэбит. [8;133] Тэрөөбүт тылынан санарыы, таптааһын ожо үөскээбит дьизиттэн, ийэ-аһа иитииттэн бэриллэр уонна оркуолафа киириэх иннинээһи ожо тэрилтэлэригэр, оркуолафа салһанар.

Ожо саныыр санаатын, тугу билбитин-көрбүтүн сааһылаан, уустаан-ураннаан, бэргэн хомоһой тылларынан кэпсиир, суруйар үөрүйэһи сайыннарыы, тэрөөбүт тылы диригинник биллэрии, ийэ тыл имэнин инэрии учуутал иннигэр турар сорукартан биирдэстэрэ.

Кыратыттан тэрөөбүт тылын абылангар ыларбыт киһи, сахалыы сайаһас майгылаах, ыраас дууһалаах, ырааһы анааран көрөр толкуйдаах, тэрөөбүт дойдутун ис сүрээбиттэн таптыыр буолар.[12;107],

Мантан сизттэрэн, тэрөөбүт тылы билии, санарыы, саха киһитин тус олоһор сүнкэн суолталааһын таһынан, ийэ тылбыт, саха омук быһыытынан өлбөт-сүппэт дьылһата эдэр көлүөнэ ыччаттан тутулуктааһын бары өйдөөн, саха тыла тыыннаах хааларын туһугар бары биир сананан, олорон хаалбакка, үлэлэһиэхтээхпитин өйдүөхтээхпит.

1. Мультимедийнай технология - аныгы олох ирдэбилэ

Оџо начаалынай оскуолаџа үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ балысханнык кэниир, тыла-өһө уонна өйө-санаата имигэстик сайдар, иэйиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, төрөөбүт тылы бу кэмнэ кичэйэн үөрэтии-норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тириэрдэри өйдөөн туран, учуутал араас ньымалары, хайысхалары туттан, үөрэтиитэ сүрүн сыал-сорук буолла. Ол курдук, оџо иитиллэр эйгэтигэр бэйэтин миэстэтин булунуутугар, аныгы информационной технологиялары практической үлэтигэр туһаныта тирэх буолаллар. Олох хаамыта көрдөрөрүнэн сана информационной технологиялара суох аныгы сайдыылаах оскуоланы көрбөккүн.

Оџону төрөөбүт тылынан үөрэтии-сайыннары тиһигэр сана информационной технологиялары уталышпакка киллэрэн иһии биһиги кэммит булгуччулаах ирдэбилэ буолла. Бу үөрэтиини саха тылын үөрэтиигэ көдүүстээхтик туттуохха сөп. Очооџо оџо ийэ тылынан этэр-тыһынар, санарар-ингэрэр ис көбүн уһугуннараһыгар, өйүн сытыылыырыгар, дьобура сайдарыгар сабыдыала улахан.

Уруоктарга ИКТ-ны туттуу оџо мотивациятын үрдэтэр, айар дьобурун сайыннарар, сырдык эмоциональной туругу олохтуур.[11;73]

Компьютеры үөрэххэ туһаны эйгэтэ киэн. Ол курдук, биир биһирэнэр ньыманан мультимедийнай технология буолар.

Мультимедиа – диэн хаартыска, видео, графика, анимация, тыас көмөтүнэн объектары, дьайыылары көрдөрүү, билиһиннэри буолар.

Алын кылаас оџолорун мультимедийнай уруоктар ордук сонурџаталлар. Маннык уруоктарга үөрэнээччилэр билиигэ көрүүгэ тардыһыылар үрдүүр, араас соруудаһтары үөрүүнэн толороллор. Бу технология хаачыстыба уонна ахсаан өттүнэн икки сүрүн өрүттээх:

1. Көннөрү тылынан быһаарардааџар, көрдөрүү- иһитиннэри ордук көдүүстээх, онтон оџо ылынар таһыма ханыыр.

2. Учуутал 1 страница тиэкиһи 1-2 мүнүүтэ устата санарар. Онтон толору экраннаах видеоџа 1 мүнүүтэџэ элбэх информацияны биэриэххэ сөп. Ол иһин мээнэџэ эһпэттэр «сүүстэ истибиттэџэр, биирдэ көрбүт ордук» диэн.

Мультимедийнай технология сабаџалыыр:

1. Уруок ханнык баџарар түһүмэџин судургутуохха сөп;
2. Үөрэххэ тардыһыы үрдүүр;
3. Үөрэни уонна иитии хаачыстыбата тупсар;
4. Үөрэнээччилэр информационной культуралара сайдар;

5. Компьютеры ооньюуга-көргө эрэ туттааһыңна буолбакка, үөрэххэ туһатын өйдөтөр.

Бу технологияны көрдөрөр-иһитиннэрэр ньыма быһыытынан көрүүххэ сөп. Оҕо информацияны көрдөбүнэ (зрительная память) ордук түргэнник уонна диригинник ылынарыгар көмөлөһөр. Статистика этэринэн, дьон үксэ истибиттэриттэн 5%, онтон көрбүттэриттэн 20% билиини ыллаллар эбит. Аудио-видео информацияны холбуу тутуннахха 40%-50% диэри билиини ылыылар үрдүүр. Мультимедиа программалар информацияны араас форманан биэрэллэр, ол иһин үөрэни процессна ордук көдүүстээхтик барар.

Мультимедийнай технологияны алын кылаас уруоктарыгар туһаныыга уруок сүрүн тутула уларыыбат, бириэмэтигэр эрэ уларыыылар тахсыахтарын сөп.

Мультимедийнай презентация оҕо сааһылаан анаарар дьобурун сайыннарар. Ону таһынан, билиини-көрүүнү биэрэргэ барыларын хабаан, бөлөбүнэн, биирдиилээн үлэ ньымаларын туһаныахха сөп.

Мантан көрдөххө, бу мультимедийнай технологияны уруокка туттан тыл өйдөбүлүн, суолтатын быһаарыыга табыгастаах ньыма буолара көстөр. Сонун, оҕону кэрэхсэтэр буолан, билиини тус баҕатынан, үлэлэһэн ылар күүһүрэр. Оҕо уруокка көхтөөх буолара ситиһиллэр эбит.

3. Алын кылаас үөрэнээчилэригэр тыл суолтатын мультимедийнай технология көмөтүнэн быһаарыы

Оскуолаҕа үөрэнэ кэлэр оҕо төрөөбүт тылын баһылааһына араас таһымнаах буолар. Билигин оҕо сангарар санатыгар, кэпсиригэр төрөөбүт тылын толору туһаныыта мөлтөөтө. Бу олох балысханлык сайдыытыттан, сахалыы сорох тыллар олоххо, тулалыыр эйгэбэ дэннэ тутулар буоланнар, бу уу сахалыы тыллар суолталарын оҕо өйдөөбөтө сөп суол. Ол эрэн, аа-дьуо бу олохтон итинник биирдиилээн тылларбыт сүтэн истэхтэринэ, ийэ тылбыт барахсан тутахсыйарыгар, дьадайарыгар тийэр. Ол туттуллубат тылларбыт суолталара да өйдөмөккө бу күн сириттэн симэлийэллэригэр тийэллэр.

Онон билигин биһиги учууталлар, төрөппүттэр сыалбыт:

- хас бииридии тылы харыстааһын, олох эйгэтиттэн сүтэрбэт буола сатааһын буолар;
- тыл сүмэтин, суолтатын санаттан, санга көлүөнэ ыччакка уларыппакка, хайдах баарынан тириэрдии.

Төһө да бу олоххо билигин туттуллубат буолбут тэриллэр, ас-танас аатын аныгы оҕо саатар суолтатын, туохха туттулларын өйдүөхтээх, билиэхтээх.

Ол эрэн оҕо хаһан да көрбөтөх, баҕар саҥа истэр предметин аатын өйдүү охсоро ыарахан. Өйдөөбөт тылын туһанан этии толкуйдуур дьоһура сайдыбат.

Дорҕооннору үөрэтиигэ, урут тутулла сылдыбыт, эбэтэр билигин сэдэхтик туттуллар тылларга эрэ үгүстүк дын сахалыы дорҕооннору көрсөн үөрэтэбин. Бу эрэ тыллар сахалыы дорҕоонунан баайдар. Хас саҥа дорҕоон, тыл үөрэтиллэн истэбин айы, мэлдьи тиһигин быспакка тылы быһаарар үлэ былааннаахтык, мэлдьитин ытыллара учууталтан эрэйиллэр. Ол иһин үөрэнээччилэр билбэт, ыарырҕатар, өйдөөбөт, саҥа көрсөр уонна истэр тылларын быһаарыы маннык сүрүн соруктардаах дии саныыбыт.

1. Оҕо сангарар тылын саппааһын байытыы;
2. Сангарарга, суруйарга уонна кэпсэтэргэ тылы сатаан таба туттар дьоһуру ингэри;
3. Архаизм, историзм буола уларыбыт тылларга олоһуран, төрөөбүт норуот былыргы, ааспыт олоһун билиһиннэри.

Тылы быһаарыы, уроок сыалын-соругун күлүктэппэккэ, төһө кыалларынан кылгас кэм иһигэр көдүүстээхтик ытыллара эрэйиллэр. Холобура: «үүн», «үрүмэ», «үрүмэчи», «лыах», «ыаҕайа», «күөрчэх», «балаҕан», «халҕан», «өтөх», «күрүө».

Оҕону кытта биир предмет ойуутун тула сэлэргэхэр тутар. Бу тыллары анардас ойуу көмөтүнэн быһаарар, суолтатын өйдөтөр, сангарар санатыгар туттар гына быһаарар учууталга ыарахан суол.

Ол иһин, хас биирдии учууталга үөрэтии ньыматын тупсарыы, санаттан саҥа хайысхалары көрдөөһүн, булуу, бэйэ опытын туһаныы, ону тупсарыы - билигин үйэ ирдэбилэ. Оҕону төрөөбүт тылынан үөрэтии-сайыннарыы тиһигэр саҥа информационнай технологиялары уталыппакка киллэрэн иһи биһиги кэммит булгуччулаах ирдэбилэ буолла. Маннык үөрэх саха оҕото ийэ тылынан этэр-тыынар, сангарар-ингэрэр ис көбүн уһугуннарыгар, өйүн сытылыырыгар, дьоһура сайдарыгар сабыдыала улахан.

Тыл суолтатын быһаарарга, мультимедийнай технологияны туттуу ордук көдүүстээх. Холобура: «үүн» диэн тыл дорҕооннорун үөрэтиигэ, этии толкуйдуулар, доһоон фишкатынан үлэлииллэр. Учуутал бастаан үүн хартыынатын көрдөрөр. «Ким билэрий, бу тугуй?»-диэн ыйытар. Барыларыттан ыйыты түмүгэр, оҕолор сорохторо: «акка туттуллар», «ойуутун эрэ көрбүппүт» игин диэхтэрэ, син удумаҕалатыахтара. Ол гынан баран, хайдах, хаһан, тоҕо бу акка наадатын өйдүүр оҕо ахсаннаах буолуо. Оҕо бу предмет суолтатын, ис дыннин өйдүөхтээх. Дьэ ол наадатыгар, видеородигы көрдөрөбүт.

Онтон учуутал: « Үүн диэн туох эбитий, тоҕо akka кэтэрдэр эбиттэрий, туохха наада эбитий?». Оҕолор көрбүттэриттэн «үүн» диэн тугун быһаараллар.

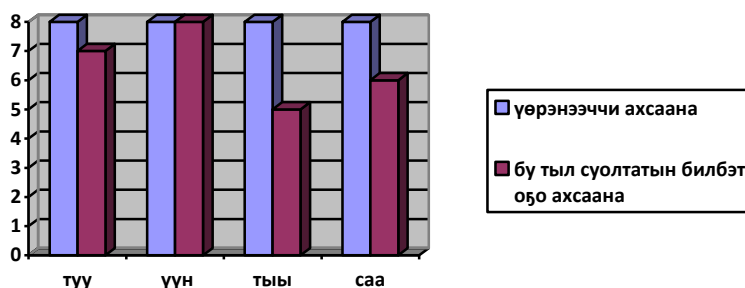
Ол аата, билигин сайыннарыылаах үөрэх этэринэн, оҕо бэйэтэ ырытан, үлэлэһэн билбитин чинник билэр, хаһан да умнубат. Ити курдук оҕо сагаттан сана тылы билэн, тылын саппааһын байытар уонна кэпсиир дьоһура сайдар.

Бу оҕо, көрөр эйгэтэ кэнээн, араас ис хоһоонноох этиилэри толкуйдууругар кыах бэриллэр. Онтон сиэттэрэн, күннээҕи олоххо туттар.

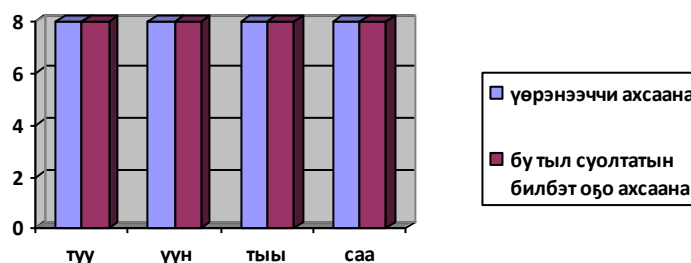
4. Уруокка тыл суолтатын быһаарыыга мультимедийнай технологияны туттуу көдьүүһэ

Алын кылаас оҕолорун мультимедийнай уруоктар ордук сонурҕаталлар. Маннык уруоктарга үөрэнээччилэр билиигэ көрүүгэ тардыһыылара үрдүүр, араас соруудахтары үөрүүнэн толороллор. Билиилэрэ чиниир. Үөрэнээччилэр уруокка билбэт тылларын суолтатын тутта бэйэлэрэ көрөн быһаараллар. Оҕо бэйэтэ тыл суолтатын толкуйдаан таһааран өйдөөтөһүнэ, чинник билэр, умнубат эбит. Кыра киинэ устуулары көрдөрүү, анардас хартыынатааһар, оҕо элбэх, араас этиилэри толкуйдууругар кыах биэрэр эбит. Мантан сиэттэрэн, оҕо тылын саппааһа элбиир, тугу көрбүтүн сиһилии кэпсиир дьоһура сайдар, холкутук сана билбит тылын туһанан араас, элбэх этиилэри толкуйдуур дьоһура, санаатын саһыылаан этэр үөрүйэҕэ сайдар. Ону сэргэ, төрөөбүт тылын барҕа баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыаһын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сиһилии этэргэ, кэпсииргэ дьулуһар. Ол курдук бу тыл суолтатын үөрэтэр киинэрэли биһиги оскуолаҕа быйыл үһүс сылбытын туһананбыт. Ол тухары бу ньыма, учууталлар кэтээн көрүүлэрин түмүгэр, наар үчүгэр эрэ өттүттэн көрдөрдө. Холобура, оскуолаҕа аан бастаан кирибит оҕону кэтээн көрүү түмүгэр, буукубаар иннинээҕи кэмнэ, биир сүһүөхтээх тыллары ааһан саҕалыаһыттан оҕо билбэт тылларын көрсөн барар эбит. Ол курдук, туу, саа, тыы, үүн уо.д.а.

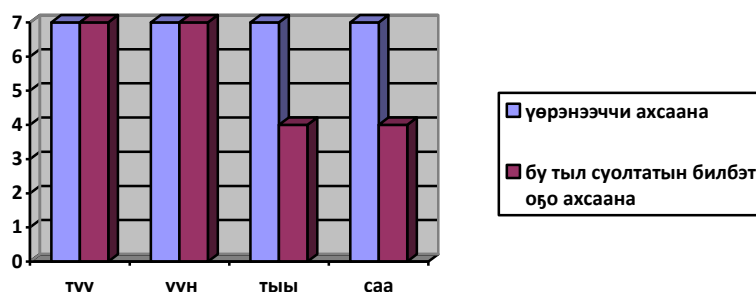
2015-16 үөрэх дьылыгар (күһүн):

2017-2018 үөрэх дьылыгар (саас):

2019-20 үөрэх дьылыгар (күһүн):

Бу диаграмма көрдөрүүтүнэн, сылтан сыл аайы тыл суолтатын билбэт оҕо ахсаана элбээн иһэрэ көстөр. Ону таһынан, төһө да тыа сиригэр олордорбут, оҕо дэннгэ туттуллар тэриллэр ааттарын суолтатын билбэттэрэ көстөн табыста.

Мультимедийнай технологияны туһанан тыл суолтатын быһаарыы, тылы тутта үөрэнии көмөтүнэн, оҕо тыл суолтатын чинник билэрин толору арыйда. Ол курдук үөрэх дьыла бүтүүтэ, бу оҕолорго тургутук ытыты түмүгэр, оҕолор тыл суолтатын чинник билбиттэрэ көстөн табыста.

Мантан, мультимедийнай технология тыл суолтатын өйдөтүүгэ саамай көдьүүстээх ньыма буолара көстөн табыста.

Онон, учуутал уроокка мультимедийнай технологияны тыл суолтатын быһаарыыга, өйдөтүүгэ туһаннабына, оҕо төрөөбүт тылын суолтатын өйдүө, сангарар сангатыгар тутта үөрэниэ, оччоҕо ийэ тылбыт сүппэт-симэлийбэт дьылбаланыа.

Түмүк

Уроокка оҕо төрөөбүт тылын суолтатын мультимедийнай технологияны туттан быһаарыыны чинчийэн баран, үлэбитин «Төрөөбүт тыл суолтата», «Мультимедийнай технология- аныгы олох ирдэбилэ», «Алын кылаас үөрэнээччилэригэр тыл суолтатын мультимедийнай технология көмөтүнэн быһаарыы», «Уроокка тыл суолтатын быһаарыыга мультимедийнай технологияны туттуу көдьүүһэ» диэн 4 тиэмэбэ араардыбыт. Маннык наардааһын, уроокка мультимедийнай технологияны туттуу тыл суолтатын быһаарыыга көдьүүстээҕин толору арыйар.

1. Төрөөбүт тыл киһиэхэ суолтатын ырытан баран, манныкка кэллибит, хайа да кэмнэ, былыр да, оҕону иитии биир сүрүн ньыматынан төрөөбүт тыл буолар. Нуучча биллиилээх педагога К.Д.Ушнискай: «..оҕо араас өйдөбүлү, олоххо, тулалыыр эйгэбэ араас көрүүнү-сыһыаны, үтүө өйү-санааны, иэйиини, тыл мындырын-барытын төрөөбүт тылынан түргэнник, чэпчэкитик ылынар» диэн суруйбута.[12;19] Билигин үлэли сылдыар учууталлар бу учуонай этиитин кытта толору сөбүлэхэллэрэ саарбаҕа суох.

2. Ол эрэн, билигин осуолаҕа үөрэнэ кэлэр оҕоттон улахан анара төрөөбүт тылын суолтатын билбэт. Ол түмүгэр:

- оҕо бу тыллары күннээҕи кэпсэтиигэ туттубат, онон тылын саппааһа аҕыйыыр;
- буукубаарга аан бастаан тыл суолтатын барыыга оҕо бу тылы ойууттан да көрөн билбэт, таба да эппэт. Биир сүһүөхтээх тыллары аабыыга аахпыт тылын суолтатын эмиэ өйдөөбөт. Дорҕоонтон тылы ааҕан таһаарбытын билбэт буолан, бастаан ааҕартан дуоһуйуу ылбат, ааҕарга интэриэһэ мөлтүүр;

Мантан сиэттэрэн, төрөөбүт тыл суолтатын толору баһылаан, дын сүмэтин, кэрэтин сүтэрбэккэ, биир тылы сыыска түһэрбэккэ, харыстаан, өбүгэлэрбит барахсаттар

илдээ кэлбит тылларын-өстөрүн баһылаан, кэнэбэси ыччакка тириэрдии ыарахаттардаах буолара көһүннэ.

Ол иһин, алын кылаас учуутала оҕо төрөөбүт тылын барҕа баайын сүөгэйин-сүмэтин, дыккы кэрэтин биллэрэргэ, ингэрэргэ, тыл биирдиилээн симэлийэн сүппэтигэр оруола улахан.

3. Тыл суолтатын, ис дынин өйдүүр эрэ буоллахха, тыл сүппэт аналлааһын өйдөөн, учуутал, хас биирдии сахалыы ийэ тыл туһугар, араас ньыманы, хайысханы тобулан үлэлиирэ ирдэнэр. Оҕону төрөөбүт тыл суолтатын үөрэтии-сайыннарыы тиһигэр санга информационнай технологиялары уруокка туһаныы биир көдүүстээх ньыма буолара билиннэ.

Мультимедийнай технология, оҕо тылын саппааһын санга тылларынан байытыга, оҕо бэйэтэ көрөн, ырытан тыл суолтатын чуолкайдаан өйдүүрүгэр, тылы сангарар санаҕа табатык туттууга оруола улахан.

4. Олох сайдытыгар балыйтаран, үтүрүттэрэн сахалыы сорох тыллар туттуллубат буолан, суолталарын оҕо ситэ өйдөөбөтүн, аныгы олох ирдэбилинэн, санга информационнай технологияны туттан төрөөбүт тылы дирингэтэн үөрэтии биһирэннэ. Ол курдук, уруок кэмигэр учуутал бу үөрэтэр кинигэтигэр эрэ баар тылларынан мунурдаммакка, эбии тыллары мультимедийнай технология көмөтүнэн, оҕо төрөөбүт тылын саппааһын байытарга үлэлиирэ көдүүстээх. Оҕо төрөөбүт тылынан киэн туттуута, толору баһылааһына, эбии ааҕар литэрэтиирэтин тылын өйдөөн, ааҕар баҕата улаатарыгар төһүү буолар.

Түмүктээн эттэххэ, төрөөбүт тыл киһи олоҕор сүдү суолталаах. «Духовность связана прежде всего со словом, языком, речью. Она определяется ими – что думает человек, что говорит, что делает. Все это отражается в словах», - диір профессор Г.Н. Волков. Биһиги тылбыт улам дьадаһан, имигэһин, этигэн кэрэтин сүтэрэн, күннээҕи дьэ эргиннээҕи кэпсэтии эрэ тылыгар кубулуйан иһэр курдук. Төрөөбүт тыл кэбиннэбинэ, майгы-сигили эмиэ кэхтэр диэн сөпкө этэллэр. Билинни кэмнэ сана кэм сайдытын араас технологиятын туһанан, оҕону кэрэхсэтэр, умсугутар, үөрэтии ньыматын тупсаран, санаттан сана хайысхалары көрдөөн, атын учууталлар опыттарын туһанан, ону тупсаран, төрөөбүт тыл суолтатын быһаарыыга мультимедийнай технологияны туттан, өбүгэлэрбит барахсаттар туттубут, санарбыт ийэ тыллара тыыннаах хааларын туһугар улахан сорок турар.

Туһаныллыбыт литэрэтиирэ

1. Аввакумов М.С. Сурук-бичик:учуталларга, төрөппүттэргэ көмө пособие / М.С.аввакумов.-2-с ситэрэн таһаары.-Дьокуускай: Бичик, 2011.-32 с.
2. Васильева К.И. «Төрөөбүт тылы оҕо садыгар үөрэтиигэ сорох ньымалар», Народное образование Якутии./ 1995 г.3.;
3. Васильева С.И. «Олонхонон оҕону сирдээх буолууга иитии», Народное образование./ 2012 №4;
4. Каратаев И.И. грамотаҕа үөрэтии уруктара. /В.Н. Васильев уруһуйа.- Якутскай: Кинигэ изд-вота. 1986-112с.
5. Колесова А.П. Буукубар: маннайгы кылааска үөрэнэр кинигэ/ А.П. Колесова.-5-с таһаары.-Дьокуускай; Бичик, 2007.- 96 с.
6. Каратаев И.И. Азбука: маннайгы кылааска үөрэнэр кинигэ/ И.И.Каратаев; Худож.: Е.И.Третьякова уо.д.а. - 3-с сангалыы оноһуллан тахс.- Дьокуускай: Бичик, 2001.-120 с., ил.
7. Каратаев И.И., Каратаева Т.И. Якутский язык в картинках. Учебное пособие для массового самоучения русскоязычных граждан.- Якутск: Кн.изд-во, 1996-160 с: илл.
8. Корнилова Г.Н. «Оҕону сайыннарыыга саха тылынан уус-уран айымньытын суолтата», Народное образование Якутии./ 1996 г.4.;
9. Макарова Н.М. «Төрөөбүт тылга суолтаны ууруу- оҕо инники сайдыытын түстээһин», Народное образование Якутии./ 2004 г.3.;
10. Ноговицына Евдокия Гаврильева. Тыл дьэрэкээн кустуга; оскуола алын кылааһын оҕолоругар/ Евдокия Ноговицына (Нь.Е.Ябловская ойуулар).-Дьокуускай: Бичик, 2012.-48 с.

11. Охлопкова М.Е. Методическое руководство к букварю.
12. Охлопкова А.Н., Төрөөбүт тыл уонна литература./2012 с.№3.;
13. Попов И.К. «Төрөөбүт литература уруоктарыгар тылы сайыннарар үлэлэр», Народное образование Якутии./ 1997г.3.;
14. Сергеева И.А. «Төрөөбүт тылы куорат оскуолатыгар үөрэтиигэ саналы сыһыан эрэйиллэр», Народное образование Якутии./ 2000 г.1.;
15. Семенова С.С. Төрөөбүт тыл: үлэлиир бырагыраама: 1-4 кылаас/[ааптардар: С.С.Семенова, Н.Н. Васильева, М.Ф.Кронникова]; Саха Өрөсп. Үөрэбин мин-бэтэ. – Дьокуускай: Бичик, 2013.- 56 с. – («Саха оскуолата» систсиэмэтэ).

